

Ο Μεγάλος Περίπατος – μια κριτική παρουσίαση

Κώστας ΦΙΛΙΠΠΑΚΗΣ
Αρχιτέκτων μηχανικός ΕΜΠ
e-mail: filippakis7@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια κριτική παρουσίαση του σημαντικότερου έργου του προγράμματος της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, της πεζοδρόμησης των οδών Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Αποστόλου Παύλου. Με εργαλεία τη χρησιμότητα των μνημείων, την προσβασιμότητα των επιμέρους ενότητων και την ενοποίηση του μνημειακού συνόλου κάτω από την Ακρόπολη, επιχειρείται μια αξιολόγηση των παρεμβάσεων που πραγματοποιήθηκαν και εκείνων που έμειναν στις μελέτες. Η δυστακτικότητα μπροστά σε δυναμικότερες αλλαγές, η έλλειψη πόρων και τα στενά χρονικά περιθώρια αλλά και η αντιμετώπιση των μνημείων σαν προϊόντα προς κατανάλωση στη διεθνή αγορά, φαίνεται να είναι τα σημαντικότερα στοιχεία που επιρρέασαν το τελικό αποτέλεσμα αλλά και τη φιλοσοφία του προγράμματος. Έτσι, πέρα από τα προβλήματα της μη υλοποίησης ή των «εκπτώσεων» κατά τη φάση της εφαρμογής, έμφαση δίδεται σε αυτή καθαυτή τη φιλοσοφία τέτοιων προγραμμάτων στα πλαίσια των ευρύτερων πολιτικών της ανταγωνιστική πόλης.

ABSTRACT

The present project is a critical presentation of the most important part of the program: Unification of the Archaeological Sites of Athens, the pedestrianization of Dionysiou Areopagitou str. and Apostolou Pavlou str. Using as tools the utilization of the monuments, the access of the individual units and the unification of the monumental site under the hill of Akropolis, an attempt to evaluate the realized interventions and those remained unrealized, is made. Hesitation over more dynamic changes, the lack of resources and the narrow time margin as well as the confrontation of monuments as products to consumption in the international market, appear to be the more important elements which influenced the final result and the philosophy of program. Thus, among the problems of non-realization or "discounts" at the phase of application, accent is being given in the philosophy of such programs in the frames of the wider policies of competitive city.

1. ΕΝΝΟΙΕΣ – ΜΕΘΟΔΟΙ – ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αν η εμμονή που κυριεύσε τον 19^ο αιώνα ήταν η ιστορία, η μελέτη δηλαδή του χρόνου, το ξεκίνημα του 21^{ου} αιώνα μπορεί να χαρακτηριστεί σαν εποχή του χώρου. Η γιγάντωση των αστικών κέντρων που προκάλεσε η είσοδος στον καπιταλισμό και η εμπορευματοποίηση της γης που επέβαλε η παγκοσμιοποίηση, οδήγησαν σε ένα δίχως προηγούμενο κυνήγι του χώρου.

Με τον όρο «αρχαιότητες» αναφερόμαστε στις κλασικές αρχαιότητες, δηλαδή στα μνημεία της ελληνικής και ρωμαϊκής εποχής. Σαν αρχαιότητες ωστόσο μπορούν να χαρακτηριστούν και τα μνημεία της παλαιοχριστιανικής και βυζαντινής περιόδου. Άλλα κτίσματα που αποτελούν ιστορικές μαρτυρίες των πόλεων και συμβάλλουν στη διαμόρφωση του χαρακτήρα τους αλλά δεν μπορούν να χαρακτηριστούν σαν αρχαιότητες είναι τα μνημεία της Τουρκοκρατίας και της Βενετοκρατίας καθώς και τα κτίρια εκείνα που συγκροτούν αυτό που ονομάζουμε «αρχιτεκτονική κληρονομιά» στην Ελλάδα. Έχει γίνει ήδη σαφές ότι ο όρος «μνημείο» είναι ευρύτερος αυτού της «αρχαιότητας» αφού μπορεί να περιλάβει «οτιδήποτε διακονεί τη μνήμη» (Ζήβας, 1997:137) Με την παραδοχή αυτή μνημείο αποτελεί και ο πολεοδομικός ιστός πάνω στον οποίο έχει εξελιχθεί διαχρονικά μια πόλη ή ακόμη και λειτουργίες της που διαμόρφωσαν εξελικτικά τη μορφή της. Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας δεν θα γίνεται διαχωρισμός ανάμεσα σε αρχαιότητες και μνημεία. Επιλέγεται η χρήση του δεύτερου όρου λόγω της ευρύτητάς του.

Στόχος της εργασίας είναι η διερεύνηση των δυνατοτήτων ένταξης του μνημείου στην ζωή της σύγχρονης μεγαλούπολης. Με τον όρο ένταξη εννοούμε όχι μόνο την προστασία και ανάδειξη αλλά και τη λειτουργική σύνδεση του μνημειακού πλούτου με τον αστικό ιστό. Σαν μελέτη περίπτωσης έχει επιλεγεί η Αθήνα και ειδικότερα η προσπάθεια ένταξης του περι την Ακρόπολη μνημειακού συνόλου στον αθηναϊκό αστικό ιστό στα πλαίσια του προγράμματος Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, μέσω της πεζοδρόμησης των οδών Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Αποστόλου Παύλου. Η εργασία βασίζεται εν πολλοίς πάνω στις σκέψεις του Michel Foucault «περί αλλοτινών χώρων» (1984) και δομείται πάνω στις ακόλουθες (υπο)θέσεις εργασίας. Το μνημείο όπως και ολόκληρο το μνημειακό σύνολο αποτελούν τόπους ετεροτοπικούς μέσα στη σύγχρονη πόλη και απο αυτή τους την ετερότητα πηγάζει η δυσκολία της λειτουργικής τους ένταξης μέσα σ' αυτή. Δεδομένου ότι η ετερότητα αυτή θα μπορούσε να αντισταθμιστεί με την απόδοση νέων χρήσεων στα μνημεία, η επέμβαση στις οδούς κάτω από την Ακρόπολη δεν κρίνεται ιδιαίτερα επιτυχής προς αυτή την κατεύθυνση. Χωρίς να υποτιμούνται τα θετικά στοιχεία αυτής καθαυτής της πεζοδρόμησης, τα μνημεία φαίνεται να αποτελούν το σκηνικό της δράσης παρά τον τόπο εξέλιξής της κατατάσσοντας την Ενοποίηση περισσότερο στα έργα της πολεο-διαφήμισης παρά σε εκείνα της πολεοδομίας (Λεοντίδου, 1996)

Αρχικά επιχειρείται η τεκμηρίωση της θέσης περί ετεροτοπίας του μνημείου και του μνημειακού συνόλου. Μέσα από δευτερογενείς πηγές, παρατίθενται κάποιες σκέψεις πάνω στις έννοιες της μνήμης και του μνημείου ενώ γίνεται μια προσπάθεια ένταξης του μνημείου σε αυτό που ο Foucault ορίζει σαν ετεροτοπία. Στη συνέχεια εξετάζεται η δυνατότητα διεύρυνσης του χαρακτηρισμού για ολόκληρο το μνημειακό σύνολο. Επίσης, στην προσπάθεια εξέτασης του πεζόδρομου σαν συνδετικό στοιχείο ανάμεσα στην πόλη και τα μνημεία, παρατίθενται κάποιες σκέψεις «περί κατωφλίων» μέσα από τα γραπτά του Σταυρίδη (1998,1999) Στο δεύτερο μέρος της εργασίας εξετάζεται η περίπτωση του Μεγάλου Περιπάτου μέσω δευτερογενών πηγών και επιτόπου παρατήρησης. Με μια σύντομη ιστορική επισκόπηση εξετάζεται διαχρονικά ο ρόλος του μνημειακού πλούτου στην εξέλιξη της Αθήνας. Ακολούθως γίνεται αναφορά σε αυτό καθαυτό το πρόγραμμα της Ενοποίησης και επιχειρείται μια κριτική της υφιστάμενης κατάστασης. Τέλος γίνεται μια προσπάθεια εξαγωγής συμπερασμάτων σχετικά με την ένταξη των μνημείων στη ζωή της σύγχρονης πόλης και το ρόλο των προγραμμάτων ανάπλασης προς αυτή την κατεύθυνση.

2. ΜΝΗΜΕΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΗ

2.1. ΧΡΟΝΟΣ – ΜΝΗΜΗ – ΜΝΗΜΕΙΟ

Οι κοινωνικές, πολιτικές, επιστημονικές αντιλήψεις και λειτουργίες της μνήμης διαφέρουν από εποχή σε εποχή και σχετίζονται άμεσα με τις αντιλήψεις περί χρόνου, θρησκείας, κοινωνικής οργάνωσης, τέχνης και τεχνολογίας. Στην προσέγγιση της μνήμης, διακρίνουμε δύο ιστορικές τομές: την ανακάλυψη της γραφής (που σήμανε τη μετάβαση από την προφορική στη γραπτή μνήμη) και την εφεύρεση της τυπογραφίας (που συνέβαλε στην απεριόριστη διάδοση της γραπτής μνήμης). Οι κατακτήσεις αυτές άλλαξαν τη σχέση των ανθρώπων με την Ιστορία, την επιστήμη του χρόνου, αφού ήταν η γραπτή μνήμη που καθόριζε πλέον – με δικούς της όρους – την αντίληψη του παρελθόντος αναπτύσσοντας δύο νέες μορφές μνήμης: μιας που επιτρέπει τη διατήρηση της ιστορίας σαν σύνολο καταγεγραμμένων πληροφοριών, συμβάντων και γεγονότων και μιας άλλης που επιτρέπει παρεμβάσεις, διορθώσεις ή και αλλοιώσεις της ιστορίας καθώς της δίνεται η δυνατότητα να ανασυντάσσεται από την αρχή με γνώμονα τις εικάστοτε επικρατούσες αντιλήψεις.

Τη συλλογική μνήμη συνθέτουν οι «μεγάλες ιδέες» και τα απλά γεγονότα που συνυφάνθηκαν με την εξέλιξη των κοινωνικών ομάδων στο παρελθόν τους ή αυτά που οι ίδιες δημιουργούν βιώνοντας το παρόν. Έτσι, διαμορφώνεται μέσα από την κοινωνική

αλληλεπίδραση και αποτελεί συστατικό στοιχείο της συλλογικής ταυτότητας. Το κοινωνικό σώμα προκειμένου να μετατρέψει ένα ιστορικό γεγονός σε μνήμη, του δίνει διάρκεια, το αναγάγει στο παρόν και το αποτυπώνει στο χώρο με δίκτυα σχέσεων και τόπων. Η πόλη αντιστέκεται στη φθορά του χρόνου μέσω της συλλογικής της μνήμης και της δημόσιας μνήμης της. Η συλλογική μνήμη εκφράζεται μέσα από την υλική οντότητα της πόλης ως αρχιτεκτονική κατασκευή. Όπως λέει ο Rossi, η πόλη είναι ο «focus» της συλλογικής μνήμης (Rossi 1991:190) Ο μοναδικός αυτός τόπος, δηλαδή, πάνω στον οποίο είναι αποτυπωμένες οι μεγάλες ιδέες που διαμόρφωσαν την ιστορία της.

«Πρέπει να ξεχνάς για να θυμάσαι» γράφει ο Τουρνικιώτης τονίζοντας τη σημασία της λήθης στην «κατασκευή» της επιθυμητής μας μνήμης (Κωτσάκη 2004:65) Μιας μνήμης που μετασκευάζει το παρελθόν ανάλογα με τις ανάγκες του παρόντος και του μέλλοντος. Υπάρχει μια ισχυρή αλληλεξάρτηση μνήμης και χώρου. Το κτισμένο περιβάλλον, ωστόσο, δεν είναι μόνο φορέας μνήμης αλλά και γνώσης. Το μνημείο [monument] σαν μέσο μετάδοσης μιας στιγμιαίας ιστορικής πληροφορίας (Κωτσάκη 2004:58) είναι σε θέση να φωτίσει περιοχές της ιστορικής πραγματικότητας που η μνήμη έχει διαστρεβλώσει ή έχει απορρίψει σαν «τραυματικές» στη διαδικασία κωδικοποίησης του παρελθόντος. Έχει την ικανότητα να κάνει τοπικά και για δεδομένη χρονική στιγμή ό,τι η Ιστορία, η επιστήμη του χρόνου, επιχειρεί υπερτοπικά και υπερχρονικά.

Η Ιστορία, μέσω της Ιστορικής μνήμης, μπορεί να γίνει ουσιαστικά διδακτική για το σύγχρονο άνθρωπο. Ο Halbwachs σαν «Ιστορική μνήμη» ορίζει «τον ορθολογικό μηχανισμό ενθύμησης που, αν και παραμένει αποκομμένος και θεωρητικά ανεπηρέαστος από τη συναισθηματική μνήμη των κοινωνικών χώρων που εποπτεύει, συνεχίζει και μιλάει τη γλώσσα τους μέσα από μια μακροσκοπικότερη θεώρησή τους» (Κωτσάκη 2004:54)

2.2. Η ΕΤΕΡΟΤΟΠΙΑ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Η συνεχής απαίτηση για χώρο μέσα στη δυναμική και διαρκώς μεταβαλλόμενη πόλη έρχεται σε αντίθεση με το στατικό χαρακτήρα των μνημείων. Μαζί με την ποσοτική αυτή μεταβολή, παρατηρείται και μια ποιοτική. Φαίνεται παράδοξο αλλά μαζί με τον πολεοδομικό παραγκονισμό τους, τα μνημεία αποκτούν έναν ολοένα και σημαντικότερο κοινωνικό ρόλο. Παρατηρείται μια μετάβαση από το «ιστορικά» και «επιστημονικά διατηρητέο» στο «κοινωνικά αναγκαίο» (Ζήβας 1997:22) Αρχίζουν να αφορούν ένα όλο και μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας που καταφεύγει σε τέτοιους, κοντινούς στην ανθρώπινη κλίμακα, χώρους για την ψυχική του ανάταση και ηρεμία. Η στροφή στο παρελθόν έχει και χαρακτηριστικά διδακτικά στην εποχή που η ανθρωπότητα βαδίζει ταχύτατα προς ένα εντυπωσιακό αλλά και αβέβαιο μέλλον.

Σε αυτή την αγωνία του σύγχρονου ανθρώπου αποδίδει και ο Λάββας τη «σημερινή νευρική προσπάθεια της κοινωνίας να προστατεύσει το συμμετρικό κομμάτι της ζωής του ανθρώπου – το Παρελθόν μαζί με την πολιτιστική του μνήμη – καθώς το Παρόν πορευόμενο προς το Μέλλον γιγαντώνεται ταχύτατα απομειώνοντας το πρώτο σε βαθμό επικίνδυνου» (Λάββας, 2004:50) Στα παράδοξα αυτής της στροφής στο παρελθόν κατατάσσεται και η τάση των δυτικών κοινωνιών σε ό,τι αποκαλούμε λατρεία των νεκρών σε μια εποχή που ο πολιτισμός έχει γίνει «άθεος» (Foucault, 1984) Αδιάφυστοι μάρτυρες της στροφής αυτής σε διεθνές και τοπικό επίπεδο είναι οι δεκάδες Διεθνείς Διακηρύξεις, Χάρτες και Συμβάσεις, και η συνεχώς αυξανόμενη δημιουργία νέων φορέων προστασίας και ανάδειξης του παρελθόντος, ειδικά στην τεχνολογικά ανεπτυγμένη Δύση.

Η ανάγκη της σύγχρονης κοινωνίας για μια πιο άμεση επαφή με το παρελθόν της αναζωπύρωσε την προβληματική γύρω από την ένταξη των μνημείων στη ζωή της πόλης, που δεν αποτελεί παρά μια πτυχή του συνολικότερου προβλήματος του χώρου όπως περιγράφηκε παραπάνω. Ο Παπούλιας (1999) σε μια σύγκριση του έργου τέχνης που εκτίθεται σε ένα

μουσείο και του μνημείου που «εκτίθεται» στο ανοιχτό μουσείο μιας πόλης, βρίσκει το δεύτερο να αδικείται. Ο λόγος είναι ότι το μνημείο στερείται βάθρου. Εκείνου του «παράδοξου κύβου» που συνδέει την καθημερινή ζωή με την πνευματική. Ακόμη και αν ο μοντερνισμός στέρησε το βάθρο και από τα έργα τέχνης, καθιστώντας την παραπάνω μετάβαση δυσκολότερη, τα μνημεία σαν στατικά στοιχεία μέσα στην πόλη μένουν ανεπηρέαστα από τέτοιου είδους κατακτήσεις λειτουργώντας σαν «νεκροταφεία των πολιτισμών» από τους οποίους προήλθαν.

Κάποια παρόμοια συλλογιστική φαίνεται να τον οδηγεί στην ένταξη των «οργανωμένων αρχαιολογικών χώρων» - και ειδικά εκείνων που βρίσκονται στα κέντρα των ιστορικών πόλεων - στους τόπους ετεροτοπίας όπου ο Foucault είχε κατατάξει τόπους όπως το μουσείο και το νεκροταφείο 32 χρόνια νωρίτερα (Παπούλιας, 1999:84) Σαν ετεροτοπικούς τόπους ορίζει ο δεύτερος τους τόπους «εντός των οποίων, όλες οι υπόλοιπες πραγματικές θέσεις που μπορεί να βρει κανείς στο εσωτερικό μιας κουλτούρας αντιπροσωπεύονται ταυτόχρονα, αμφισβητούνται και ανατρέπονται» (Foucault, 1984:4) Έτσι στους ετεροτοπικούς τόπους πέρα από το μουσείο και το νεκροταφείο κατατάσει και το ψυχιατρείο, τη φυλακή, τον οίκο ανοχής, το τρένο και το πλοίο.

Στέκομαι στο θέμα της ετεροτοπίας γιατί το θεωρώ ιδιαίτερα σημαντικό στο πρόβλημα της αδυναμίας ένταξης ενός μνημείου μέσα στον αστικό ιστό. Υπάρχουν δύο σημεία στο κείμενο του Foucault που θεωρώ ότι ενισχύουν την άποψη πως ένα μνημείο αποτελεί έναν ετεροτοπικό τόπο. Αρχικά αναφέρει ότι οι ετεροτοπικοί τόποι δεν είναι ελεύθερα προσβάσιμοι, υπάρχει ωστόσο μια κατηγορία όπου όλοι μπορούν να εισέλθουν. Η είσοδος μας αυτή δεν είναι ωστόσο τίποτα παραπάνω από μια ψευδαίσθηση. Σαν παράδειγμα τέτοιου τόπου αναφέρει τα ειδικά δωμάτια των μεγάλων αγροκτημάτων της Νότιας Αμερικής όπου ο κάθε ταξιδιώτης μπορούσε να διανυκτερεύσει χωρίς να έχει ποτέ πρόσβαση στην κατοικία και τη ζωή της οικογένειας που τον φιλοξένησε.

Πιο κάτω, μιλώντας για τη λειτουργία της ετεροτοπίας σε σχέση με τον υπόλοιπο χώρο, τη διαχωρίζει στην ετεροτοπία της ψευδαίσθησης και σε εκείνη της αντιστάθμισης. Στην πρώτη περίπτωση ο ετεροτοπικός τόπος δημιουργεί έναν χώρο ψευδαίσθησεων που «καταγγέλει σαν ακόμη πιο απατηλό κάθε πραγματικό χώρο», ενώ στη δεύτερη δημιουργεί έναν πραγματικό χώρο τόσο σχολαστικό και καλὰ συρροτημένο που κάνει το περιβάλλον του να φαίνεται αποδιοργανωμένο και πρόχειρο. Ο ετεροτοπικός «τόπος» δημιουργεί έναν τέλειο «χώρο». Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμος ο διαχωρισμός ανάμεσα στις δύο έννοιες. Τόπος είναι ο χώρος που εμποτίζεται με την ανθρώπινη δράση. Τις συναισθηματικές, πνευματικές και πρακτικές δραστηριότητες των ανθρώπων που ζούν μέσα του ή τον επισκέπτονται (Στεφάνου, 1999).

Αυτό που τελικά υποστηρίζεται είναι πως σύμφωνα με τα παραπάνω το μνημείο μπορεί να θεωρηθεί σαν τόπος ετεροτοπικός μέσα στο αστικό περιβάλλον και λόγω αυτής της ετεροτοπίας της αντιστάθμισης με την πολεοδομική - και όχι μόνο - αναρχία που το περιβάλλει φαίνεται να δημιουργεί ένα χώρο-καταφύγιο για τον σύγχρονο άνθρωπο. Μια αυταπάτη που στην ουσία φαίνεται να πηγάζει από την αίσθηση του πολεοδομικού κενού. Το μνημείο, ωστόσο, έχει πολύ περισσότερα από τέτοιου είδους ψευδαίσθησεις να προσφέρει. Αρκεί ο «χώρος» που δημιουργεί να γίνει «τόπος» του επισκέπτη του, επιτρέποντάς του να το οικειοποιηθεί σε βαθμό που θα τον απαλλάξει από το ρόλο του «περαστικού φιλοξενούμενου». Αυτό που καλούμαστε να κάνουμε είναι η διαφύλαξη και η ένταξη των μνημείων στη ζωή της πόλης σαν οργανικά και αναπόσπαστα κομμάτια της. Η εύρεση δηλαδή της φύσης και της μορφής του «βάθρου» εκείνου που θα επιτρέψει μια άλλου είδους επικοινωνία μαζί τους.

2.3. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

Οι αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης της σύγχρονης χωροταξίας στον τομέα της αστικής πολιτιστικής κληρονομιάς αναδεικνύουν την ανάγκη προστασίας της «όχι με μια αποσπασματική αντίληψη, αλλά με την ένταξη (των χώρων της) σε ευρύτερες παρεμβάσεις αναβάθμισης, σε συνδιασμό με την ανάπτυξη του πολιτιστικού και του αστικού τουρισμού» (Αγγελίδης, 2000:352) Οι κατευθύνσεις αυτές σχετίζονται με την ιδέα της ανάπτυξης μέσω του «χώρου των δικτύων». Οι αναπτυξιακές δυναμικές και οι σχέσεις συμπληρωματικότητας που αναδύονται μέσα από τη δικτύωση (σε κάθε επίπεδο) δείχνουν να οφελούν ιδιαίτερα τις «προβληματικές περιοχές» (είτε αναφερόμαστε σε χωρικές ενότητες είτε σε παραγωγικούς τομείς ή και σε ολόκληρες οικονομίες) (ό.π.:109) Οι αναπτυξιακές δυνατότητες που προσφέρουν τα «χωρικά δίκτυα» στρέφουν την προβληματική της προστασίας και αξιοποίησης των μνημείων στα κέντρα των πόλεων ολόενα και περισσότερο γύρω από την ιδέα του δικτύου.

Ο Ζήβας (1997) σε εισήγησή του σχετικά με το ρόλο των μνημείων στη σύγχρονη πόλη, υποστήριξε πως βασικές προϋποθέσεις για την αποτελεσματική ένταξη των μνημείων σαν οργανικά στοιχεία στον αστικό ιστό, αποτελούν: αφενός μια θεώρηση του συνόλου των μνημείων της πόλης ως ενιαίου δικτύου (χώρων και δραστηριοτήτων) που ως τέτοιο μπορεί να λειτουργήσει περισσότερο ενοποιητικά και αφετέρου η παραδοχή πως το δίκτυο αυτό έχει άμεση σχέση με τον εξελισσόμενο αστικό ιστό πάνω στον οποίο εγγράφεται. Σημαντικός παράγοντας στην θεώρηση αυτή είναι ο χρόνος, σαν τέταρτη διάσταση της πόλης. Ουσιαστικά προτείνεται η ομαλή μετάβαση του μνημείου από το παρελθόν στο παρόν και το μέλλον, μέσω της άρσης της απομόνωσής του ανεξάρτητα από τη σημερινή του χρησιμότητα αφού η παρουσία του μέσα στην πόλη, σαν τμήμα του συνόλου των μνημείων, αποτελεί ήδη μια ειδική λειτουργία της.

Η Κατρή (1985) αντιλαμβάνεται το ιστορικό κέντρο σαν ένα σύστημα «βυθισμένο στην ευρύτερη πόλη» που το περιβάλλει. Τα στοιχεία του ιστορικού κέντρου αποτελούν ένα «σύστημα» λόγω της αλληλεξάρτησης και μιας συγκεκριμένης δομής που τα χαρακτηρίζει. Υπό την έννοια αυτή, το ιστορικό κέντρο αποτελεί στοιχείο ενός ευρύτερου συστήματος που συγκροτεί την πόλη. Διακρίνουμε έτσι, μια σύνθετη σχέση αμφίδρομης τροφοδότησης ανάμεσα στα μνημεία (βασικό στοιχείο του συστήματος «ιστορικό κέντρο») και την πόλη. Με τη «θεωρία των συστημάτων» ερμηνεύεται τόσο η συνοχή της πόλης, λόγω της οργανωτικής δομής που χαρακτηρίζει τα στοιχεία της, όσο και της ανικανότητας του ιστορικού κέντρου να λειτουργήσει αυτόνομα έξω από το σύστημα της πόλης.

Μετά τα παραπάνω, η Κατρή καταλήγει σε δύο πιθανές θεωρήσεις για τη διατήρηση των ιστορικών κέντρων: τη μουσειακή διατήρηση και την επαναλειτουργία μέσα σε ένα νέο πολεοδομικό πλαίσιο. Η μουσειακή διατήρηση επιτυγχάνεται με τη μερική ή ολική απομόνωση του ιστορικού κέντρου από το σύστημα της πόλης. Με τον τρόπο αυτό, ελαττώνονται οι αλλοιώσεις που προκαλούνται από την αλληλεπίδραση των δύο, επιδρώντας θετικά στη διατήρηση του κέντρου. Η επαναλειτουργία απαιτεί την απόδοση νέων χρήσεων στο ιστορικό κέντρο που συνεπάγεται τον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων αλληλεξάρτησης με την πόλη. Είναι εμφανές ότι η ενίσχυση των σχέσεων αυτών θα προκαλέσει αλλαγές στο κέντρο. Στην περίπτωση που επιλεγεί η λύση αυτή, φτάνει να καθοριστεί το μέγεθος και η φύση των αλλαγών αυτών.

Παρατηρούμε πως η δυσκολία που παρουσιάζει το εγχείρημα της ένταξης του μνημείου στη ζωή της σύγχρονης πόλης έχει οδηγήσει τους ερευνητές σε μια πιο ολιστική αντιμετώπιση του θέματος. Το κάθε μνημείο δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί σαν αυτόνομη μονάδα ενώ είναι αδύνατο να παραβλέψουμε τη σχέση του μνημειακού συνόλου με την υπόλοιπη πόλη. Φαίνεται αναγκαία η μετάβαση, στο σχεδιασμό, από την κλίμακα του μνημείου σε εκείνη του πυρήνα πολιτιστικού ενδιαφέροντος που συγκροτείται από μια πληθώρα χώρων και δραστηριοτήτων, ικανών να αναζωογονήσουν μια περιοχή της πόλης που χαρακτηρίζεται από

μια «ετερότητα» τόσο χωρική όσο και χρονική. Η συνύπαρξη, βέβαια, ενός πλήθους μνημείων διαφορετικών χρονικών περιόδων, η συμπίεση του χρόνου σε μια περιορισμένη χωρική ενότητα είναι ικανή να δημιουργήσει μια νέα ετεροτοπία σχετιζόμενη αυτή τη φορά με τον ετεροχρονισμό.

Στις ετεροτοπίες αυτές, τις σχετιζόμενες με το χρόνο, εντάσει ο Foucault τόπους όπως τα μουσεία και τις βιβλιοθήκες και αποδίδει τον ετεροχρονικό τους χαρακτήρα στην σύγχρονη τάση της δυτικής κουλτούρας να σχηματίζει ένα είδος «γενικού αρχείου» του χρόνου με τη «δημιουργία ενός τόπου που θα συγκεντρώνει όλους τους χρόνους και θα είναι ο ίδιος εκτός χρόνου και στο απυρόβλητο του χρόνου» σε αντίθεση με τον 17^ο αιώνα, όταν συλλογές και βιβλιοθήκες αποτελούσαν «έκφραση ατομικής επιλογής» των ιδιοκτητών τους (Foucault 1984:8) Υπάρχει ωστόσο ένα στοιχείο που αντιτίθεται στην ένταξη του μνημειακού συνόλου σε μια τέτοιου είδους ετεροτοπία. Όπως διαπιστώνει ο Σταυρίδης (1998) μελετώντας το κείμενο του Foucault, οι ετεροτοπικοί τόποι μεταμορφώνονται πάντα ως ετεροτοπικοί τόποι στο πέρασμα του χρόνου. Όπως γίνεται εμφανές και από τα παραδείγματα, τέτοιοι τόποι εμπεριέχουν από τη στιγμή της γέννησής τους τα στοιχεία που τους κατατάσσουν στους τόπους της ετεροτοπίας.

Ο τόπος των μνημείων κάθε άλλο παρά ετεροτοπικός υπήρξε την εποχή της δημιουργίας του. Συνέχισε μάλιστα να διατηρεί τη συνοχή του παρά τις διαρκείς υπερθέσεις μέσα στο χρόνο μέχρι μια απροσδιόριστη ιστορική στιγμή. Τη στιγμή αυτή συντελείται μια ποιοτική μεταβολή που υψώνει τα σύνορα ανάμεσα σε δύο μακρές ιστορικές περιόδους (Κατρή, 1985:152) Γίνεται κατανοητό πως δεν αναφερόμαστε σε ένα αυτόνομο επεισόδιο και πως η «στιγμή» αυτή εκτείνεται σε ένα βάθος χρόνου. Τότε λοιπόν, όταν οι δεσμοί με το παρελθόν αποδυναμώνονται και η ζωή εξελίσσεται «αλλού» σε τόπο «έτερο», μπορεί να θεωρηθεί η στιγμή της γέννησης της ετεροτοπίας για το μνημειακό σύνολο. Από τότε και εφεξής η ετεροτοπία μένει στάσιμη; Ο Σταυρίδης, σε αντίθεση με την άποψη του Foucault περί ύπαρξης της «στο απυρόβλητο του χρόνου», ισχυρίζεται ότι ο χρόνος τη μεταμορφώνει διπλά. Αφενός επειδή αλλάζει όσο αλλάζουν τα δεδομένα της σύγκρισης με το περιβάλλον της και αφετέρου επειδή έχοντας σαν θέμα της το χρόνο, διαμορφώνεται ανάλογα με τον τρόπο που τον διαχειρίζεται (Σταυρίδης, 1998) Όπως θα φανεί παρακάτω, οι εικάστοτε επικρατούσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες αλλάζουν διαχρονικά τη σχέση των μνημείων με το περιβάλλον τους περνώντας διαδοχικά από στάδια όπως: εγκατάλειψη και καταστροφή, περιχαράκιση και προστασία, προστασία και επανάχρηση (:). Ακόμα και στο εσωτερικό του ιδιότυπου αυτού ετεροχρονισμού σημειώνονται αλλαγές ανάλογες με τον τρόπο που ο χρόνος συμπιέζεται ή εκτείνεται: με την καταστροφή και την ανακάλυψη παλιότερων ή το χαρακτηρισμό νεότερων μνημείων αντίστοιχα.

Η θεώρηση, ωστόσο, του μνημειακού συνόλου μόνο σαν ετεροτοπικού τόπου μας στερεί πληροφορίες του «πρότερου βίου» του. Πληροφορίες πολύτιμες για την επανάχρησή του. Ήδη επισημάνθηκε το στοιχείο αυτό που καθιστά την ετεροτοπία των μνημείων διαφορετική από τις υπόλοιπες. Ότι υπήρξε «τόπος» του παρελθόντος και μάλιστα όχι και τόσο «έτερος» του σημερινού που δημιουργήθηκε από έννοιες, θεσμούς και τις κατευθύνσεις κοινωνικής ζωής του πρώτου. Ίσως μέσα σε αυτή την ειδοποιό διαφορά να περιέχονται οι προτάσεις που θα αναζωογονήσουν έναν τόπο που φαίνεται να βρίσκεται περισσότερο σε «εφησυχασμό» παρά σε νέκρωση. Δεν είναι τυχαίος ο χαρακτηρισμός των μνημείων σαν «ερογλυφικό κείμενο μοναδικής γραφής» (Παναγιωτοπούλου, 1996:103) Η «αποικρυπτογράφηση» του κειμένου αυτού μπορεί να αποτελέσει τον πιο αξιόπιστο οδηγό για τη μετάπλαση των σύγχρονων πόλεων με τρόπο ώστε να τα εντάξουν στον ιστό τους σαν οργανικά τμήματά τους.

2.4. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ

Στην προσπάθεια ενοποίησης του μνημειακού συνόλου και της ένταξής του στο σύγχρονο αστικό ιστό δημιουργείται ένας χώρος μεταβατικός με έντονη χωρική και χρονική ασυνέχεια. Αυτή η άρση της συνέχειας δημιουργεί μια περιοχή μετεωρισμού μέσα από την οποία αναδύεται ένα πλήθος εν δυνάμει σεναρίων για το μέλλον. Ο Σταυρίδης (1998) στην προσπάθειά του να κατανοήσει το μεταβατικό χαρακτήρα ενός τέτοιου ενδιάμεσου χώρου, τον εικονοποιεί με τη μορφή ενός κατωφλιού " ενός «μετέωρου χώρου» με ιδιαίτερο χωρο-χρονικό καθεστώς. Η εγγενής σχέση του κατωφλιού με το χρόνο και την κίνηση καθιστά σωστότερη την αναφορά σ' αυτό σαν εμπειρία ή χωρική σχέση παρά σαν διαμόρφωση χώρου.

«Η συνάντηση με την ετερότητα πρέπει να σιηνοθετηθεί και να παιχτεί στα κατώφλια», γράφει ο Σταυρίδης και συνεχίζει υποστηρίζοντας πως μια τέτοια συνάντηση «πρέπει να συμβεί ξανά και ξανά» προς όφελος μιας παραγωγικής ζήμωσης που θα αναδείξει διεξόδους προς ένα διαφορετικό μέλλον (Σταυρίδης, 1999β) Στα κατώφλια, τις περιοχές αυτές της ρήξης με το παραδοσιακά εδραιωμένο και της αμφισβήτησης, μπορεί να συμβεί μια ουσιαστική συνάντηση με το «έτερο». Σε μια περιοχή άρσης των συνόρων, ωστόσο, υπάρχει πάντα ο κίνδυνος της ολοκληρωτικής ταύτισης με αυτό. Ενός θανάσημου εναγκαλισμού του, που πηγάζει από την επιθυμία οικειοποίησης του διαφορετικού. Κρίνεται έτσι αναγκαία η αποστασιοποίηση από μια τέτοια συνάντηση. Η παρατήρηση των πραγμάτων από κάποια απόσταση, δίνει χώρο στην κριτική σκέψη και αξιολόγηση και τελικά προσφέρει το ζωτικό χώρο στην ετερότητα για να υπάρξει ως τέτοια.

Επίσης, η χωρικά και χρονικά επισφαλής του θέση το εντάσει στις ετεροτοπίες εκείνες, μέσα στις οποίες συντελείται μια σειρά μετασχηματισμών. Ο Hetherington επισημαίνει τη σημασία της ετεροτοπίας σαν μεταβατικού τύπου όπου δοκιμάζονται νέες εναλλακτικές συμπεριφορές και αξίες.

3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

3.1. ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Το 1834 η Αθήνα ανακηρύσσεται πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Στην οικοδόμηση της πρωτεύουσας αλλά και στις γενικότερες επιλογές διαχείρισης του χώρου κυριαρχεί το ρεύμα του νεοκλασικισμού ως αισθητική και ιδεολογική επιλογή. Ο ελληνικός νεοκλασικισμός παρουσιάζει ορισμένες ιδιομορφίες σε σχέση με τον ευρωπαϊκό Κλασικισμό (Φιλίπιδης, 1984) Αρχικά, οι επικρατούσες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες επιβάλλουν μικρής κλίμακας έργα σε αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό επίπεδο. Έπειτα λειτουργεί σαν μέσο απελευθέρωσης από την οθωμανική κληρονομιά και σύσφιξης της εθνικής ενότητας αποκτώντας έντονα εθνικό περιεχόμενο ενώ είναι πολύ πιο συνδεδεμένος με τα αρχαία πρότυπα που μελετούνται εκείνη την περίοδο μέσω ανασκαφών. Αυτές οι ανασκαφικές επιχειρήσεις προκειμένου να αποκαλυφθούν οι κλασικές αρχαιότητες προκάλεσαν αφάνταστες καταστροφές σε νεώτερα μνημεία, ως το 1860 τουλάχιστον, καταδεινώντας μια απόλυτη ταύτιση με τον Κλασικισμό και απόρριψη του πρόσφατου παρελθόντος της πόλης, του οποίου η αξία ανακαλύφθηκε σχετικά πρόσφατα (ίδρυση Εφορίας «νεώτερων μνημείων» μόλις το 1960).

Σύμφωνα με την Καυτατζόγλου (2001) οι επιλογές διαχείρισης και διαμόρφωσης του χώρου, και ειδικότερα του μνημειακού χώρου, στη νεοϊδρυθείσα πρωτεύουσα σχετίζονται και με την καλλιέργεια του ελληνικού ιδεώδους στη Δύση που αναπαριστά τη χώρα σαν «τόπο υπέροχων ερειπίων». Αυτή η φανταστική εικόνα της Ελλάδας οδηγεί τη Λεοντή στην κατάταξή της στους ετεροτοπικούς τόπους του Foucault που λειτουργούν σαν τράπεζα για την φαντασία των Δυτικών κοινωνιών (διαδραματίζοντας ρόλο ανάλογο με εκείνο των δυτικών

αποικιών). Η σύγχρονη Ελλάδα και ο πληθυσμός της, ωστόσο, κρατήθηκαν μακριά από τη δυτική περιγραφή της χώρας ως στοιχεία πολιτιστικής παρακμής. Έτσι, στους μνημειακούς τόπους εμφανίστηκε επιτακτική η ανάγκη πειθάρχησης (αν όχι ολοκληρωτικής εξάλειψης) του ντόπιου πληθυσμού και των δημιουργημάτων του. Όπως αναφέρει η Λεοντίδου, «στο χώρο των ερειπίων, οι πειθαρχικές πρακτικές του Ελληνισμού άσκησαν την εξουσία του στα άτομα, ελέγχοντας την πρόσβαση και διαχωρίζοντας τις «ασφαλείς» αρχές από τους «επικίνδυνους» πληθυσμούς [...] Αισθητική και αρχαιολογία συνδιάστηκαν με νομικούς, οικονομικούς, πολιτικούς και άλλους παράγοντες, περιλαμβανομένου του τουρισμού [...] Όλοι αυτοί οι παράγοντες συνετέλεσαν ώστε ο χώρος να πάψει να είναι κατοικίσιμος και λειτουργικός» (αναφορά στο Καυτατζόγλου, 2001:86)

Βασικότερο εργαλείο πειθαρχίας των «απολιτιστων» υπήρξε η απομόνωση των μνημείων της κλασικής αρχαιότητας από το περιβάλλον τους με τη μέθοδο της «τοπιολογίας» (landscaping), η οποία συνίσταται στη χάραξη μιας ζώνης γύρω από το μνημείο (συνήθως με περίφραξη) που το απαλλάσσει από την παρουσία και τις δραστηριότητες του τοπικού πληθυσμού και το καθιστά επισκέψιμο μόνο υπό όρους. Η κριτική που έχει δεχθεί η τοπιολογία έχει να κάνει με τη διακοπή της οργανικής σχέσης του μνημείου με το άμεσο περιβάλλον και τον πληθυσμό του που το είχε οικειοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό μερικές δεκαετίες νωρίτερα. Επίσης, η αποκοπή του μνημείου από το ευρύτερο ιστορικό περιβάλλον του, δυσχαιρένει την κατανόησή του και καθιστά, ό,τι βρίσκεται «εκτός ορίου» άνευ ιστορικής σημασίας. Με τη θέση αυτή σχετίζεται και η κριτική του Καρύδη (2006) για το Μεγάλο Περίπατο, που εξετάζεται παρακάτω, αναφορικά με την αυστηρή οριοθέτηση του χώρου που αξίζει να αναδειχθεί ως φορέας ιστορικής μνήμης. Τα παραπάνω θα μπορούσαν να συνοψιστούν στη διαπίστωση ότι «η ‘νέα’ κατασκευή του μνημειακού τοπίου απαιτεί την παράλληλη κατασκευή ενός αρνητικά αξιολογούμενου Άλλου τοπίου, το οποίο χρήζει συνεχούς ελέγχου ώστε να παραμείνει Άλλο και, προπαντός, ‘αλλού’» (Καυτατζόγλου, 2001:98) μετατρέποντας τον μνημειακό τόπο σε έναν τέλειο χώρο απαλλαγμένο από την ανθρώπινη δραστηριότητα αλλά ταυτόχρονα στερημένο από ζωή.

Η ιδέα του αρχαιολογικού πάρκου στην Αθήνα διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τους αρχιτέκτονες του σχεδίου της νέας πόλης της Αθήνας, Κλεάνθη και Schaubert, το 1832. Πρότειναν η περιοχή νότια της νέας πόλης, μετά τις ανασκαφές, να φυτευθεί και συνδεδεμένη με τις πλαγιές της Ακρόπολης να χρησιμεύσει ως χώρος περιπάτων. Η ιδέα αυτή αναβίωσε μέσα στον 20^ο αιώνα σε τρεις παραλλαγές από τους Mawson (1919), Μπίρη (1946) και Φωτιάδη (1979) και επιβίωσε ως τις μέρες μας σαν μια ενοποιημένη ζώνη αρχαιολογικών χώρων, πάρκων, ιστορικών μνημείων και ελεύθερων χώρων στο κέντρο της πόλης. Ένα «Πολιτιστικό Πάρκο».

Κατά τον Παπαγεωργίου (1994), ο όρος Πολιτιστικό Πάρκο αποτελεί έναν ιδιότυπο νεολογισμό που δεν πρέπει να συγχέεται με την έννοια του πολιτιστικού κέντρου ή του υπαίθριου μουσείου. Σάν «Πολιτιστικό Πάρκο της Αθήνας», χαρακτηρίζει το χώρο στον οποίο συναντάμε την αρχιτεκτονική κληρονομιά, αλλά και την πολεοδομική μνήμη της πόλης, και στον οποίο μπορούμε ακόμα σήμερα να αναγνωρίσουμε τα περιγράμματα και το ανάγλυφο της αρχαίας τοπογραφίας. Η ημικυκλική αυτή ζώνη, μήκους 6 χλμ. περιλαμβάνει από τα δυτικά προς τα ανατολικά: την Ακαδημία Πλάτωνος, τον Κεραμεικό, το «Δημόσιο Σήμα» – που συνδέει τους παραπάνω χώρους – τους λόφους της Πνύκας, των Νυμφών, του Αρείου Πάγου και του Μουσείου (Φιλοπάππου), την Αρχαία Αγορά, το βράχο της Ακρόπολης, την Πλάκα, τον Εθνικό Κήπο και τον Κήπο του Ζαπείου, το Ολυμπίο, το Παναθηναϊκό Στάδιο και τους λόφους του Αρδηττού και Λυκαβηττού.

Η δυσκολία που θα παρουσίαζε μια προσπάθεια ενοποίησης των χώρων σε όλο το μήκος των 6 χλμ. της παραπάνω διαδρομής σχετίζεται κυρίως με τη διάσπαση της συνέχειας μιας τέτοιας ζώνης από το υπάρχον οδικό δίκτυο και τις δομημένες περιοχές στο κέντρο της πόλης καθώς και από το ακατάλληλο για μια τέτοια παρέμβαση ανάγλυφο του εδάφους (ό.π.).

Ακόμα και στην περίπτωση παράκαμψης των παραπάνω εμποδίων, η ετερογένεια των χρήσεων που επικρατούν σήμερα στους διάφορους τομείς θα δημιουργούσε προβλήματα σε μια ενιαία λειτουργική αντιμετώπιση του Πολιτιστικού Πάρκου. Έτσι η Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Α.Ε., η εταιρεία που ανέλαβε την υλοποίηση του προγράμματος της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας, περιορίστηκε - όσον αφορά τη συγκεκριμένη διαδρομή - στην ανάθεση και υλοποίηση μελετών στο τμήμα που ορίζεται από τους χώρους του Κεραμεικού και του Ολυμπιείου μήκους περίπου 3 χλμ. Στην πεζοδρόμηση με άλλα λόγια των οδών Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Αποστόλου Παύλου.

Οι στόχοι της παρέμβασης στις παραπάνω οδούς κωδικοποιούνται ως εξής:

- Δημιουργία ενός υπερτοπικού πόλου αναψυχής, στο πλαίσιο ενός αρχαιολογικού πάρκου, στο ιστορικό κέντρο της πόλης.
- Δημιουργία νέων 'δημόσιων χώρων - πλατειών' και αναβάθμιση των υφιστάμενων.
- Προστασία και ανάδειξη των παρακείμενων και υπερκείμενων αρχαιολογικών χώρων, αναβάθμιση της αντιληπτικής τους εικόνας και, κατά το δυνατόν, επαναφορά του τοπίου στην αρχική του μορφή.
- Ένταξη των μνημείων στο ζωντανό ιστό της σύγχρονης πόλης με τη δημιουργία ενός τόπου γαλήνης - περιπάτου και περισυλλογής, και παράλληλα ανάκτηση για τους σημερινούς επισκέπτες αρχαίων διαδρομών.
- Λειτουργική σύνδεση του εν λόγω δικτύου πεζοδρόμων με το ενιαίο δίκτυο της 'Περιοχής Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας'.
- Θεσμοθέτηση χρήσεων γής συμβατών με τη φιλοσοφία και τους στόχους της όλης παρέμβασης, καθώς και προτάσεις για ειδικό πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό κανονισμό.
- Αισθητική και περιβαλλοντική αναβάθμιση της ευρύτερης περιοχής (Γαλάνη, 1999).

Πρόκειται για τον τύπο των αναπλάσεων που όπως φαίνεται πηγάζει από ανάγκες πολιτιστικής αξιοποίησης του χώρου δίνοντας έμφαση στην πολιτιστική προβολή, την αισθητική ανάδειξη και τη διαφύλαξη και ανάδειξη της φυσιογνωμίας του τόπου. Γίνεται λόγος για την αντιληπτική εικόνα και το τοπίο, στοιχεία έκφρασης της φυσιογνωμίας. Αυτή, αφορά τη μοναδικότητα, την ταυτότητα, την προσωπικότητα ενός τόπου, όπως διατυπώνεται και εμφανίζεται μέσα από τα χαρακτηριστικά του τοπίου του (Στεφάνου, 1999). Είναι όμως συνήθως αυτές οι μικρές κλίμακας παρεμβάσεις που προσφέρονται για λύσεις ισοπεδωτικά γραφικές σαν αποτέλεσμα μιας νέας μορφής παγκοσμιοποίησης που επιβάλλει το «νεο-γραφικό».

Δεν είναι τυχαίο το ότι η διαδρομή που δημιουργήθηκε από την πεζοδρόμηση των οδών Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Αποστόλου Παύλου πήρε την ονομασία Μεγάλος Περίπατος ή Αθηναϊκός Περίπατος. Η πρώτη ονομασία φαίνεται να συνδέεται με τη φυσική διάσταση της παρέμβασης και την παραδοχή ότι είναι η 'σπονδυλική στήλη' ολόκληρου του προγράμματος της ΕΑΧΑ. Η δεύτερη φαίνεται να δίνει έμφαση στην υπερτοπική σημασία του χώρου σαν πόλου αναψυχής για ολόκληρη την Ευρώπη εντάσσοντας την Ενοποίηση στα 'εμβληματικά έργα' που επιδεικνύουν οι σύγχρονες μητροπόλεις σε ένα ανταγωνιστικό - και συχνά φυσιογνωμικά ισοπεδωτικό - παιχνίδι εντυπώσεων.

Άλλα ζητήματα που τέθηκαν μετά την υλοποίηση του μεγαλύτερου μέρους του έργου του Μεγάλου Περιπάτου ήταν εκείνα της προσβασιμότητας των επιμέρους χωρικών ενοτήτων του αλλά και της προσπελασιμότητας του Πολιτιστικού Πάρκου σαν σύνολο. Πέρα από το θέμα της φυσικής προσβασιμότητας σε χώρους που χρήζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης και σεβασμού τίθεται και εκείνο της ψυχολογικής προσβασιμότητας σε αρχαιολογικούς χώρους

και χώρους ανάπαυσης, για μια προσωπική και στοχαστική προσέγγιση των μνημείων, που συνδέεται στενά με το ζήτημα της διαχείρισης του μεγάλου όγκου των επισκεπτών (Παπαγεωργίου, 2004). Ακόμη ανακύπτουν θέματα ασφάλειας τόσο των χώρων όσο και των επισκεπτών καθώς και κατάλληλης απόδοσης χρήσεων στις επιμέρους ενότητες για την αποτροπή δημιουργίας θυλάκων απονέκρωσης μέσα στο Πάριο.

εικόνα 1. Το κεντρικό τμήμα του Πολιτιστικού Πάρκου της Αθήνας. Με κυανό χρώμα η ζώνη του Μεγάλου Περιπάτου, πηγή: Παπαγεωργίου-Βενετάς, 2004

3.2. Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Στα πλαίσια της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας και για το τμήμα του Μεγάλου Περιπάτου, εκπονήθηκαν έξι μελέτες μεγάλης κλίμακας που προέβλεπαν παρεμβάσεις σε μια σειρά μνημειακών τόπων απο το Ολυμπείο ως τον Κεραμεικό. Πιο συγκεκριμένα οι μελέτες αυτές αφορούν στη συνολική ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων : του Ολυμπείου, της βόρειας και νότιας κλιτύς της Ακρόπολης, της Ρωμαϊκής Αγοράς και Βιβλιοθήκης του Αδριανού, του Κεραμεικού, του Φιλοπάππου και της Αρχαίας Αγοράς (Καλαντιδής 1996, Ρωμανός 1996) Στα πλαίσια των μελετών αυτών προβλέπεται ένας μεγάλος αριθμός πεζοδρομήσεων (Β. Όλγας, Δ. Αρεοπαγίτου, Απ. Παύλου, ολοκλήρωση της Ερμού και ένα δίκτυο πεζοδρόμων μέσα στις γειτονιές της Πλάκας, του Θησείου και στη συνοικία Μακρυγιάννη), διαμορφώσεις αρχαιολογικών χώρων και αρχαιολογικών περιπάτων, πλατειών, σταθμών μετρό, κυκλοφοριακές ρυθμίσεις και χρήσεις γής. Παρακάτω επιχειρείται μια κριτική παρουσίαση των μελετών αυτών αναφορικά με τις αποδοθείσες στα μνημεία χρήσεις, τις προσβάσεις και τη φύση του Περιπάτου.

Οι μελέτες δίνουν έμφαση στην αποκατάσταση των αρχαίων προσβάσεων προς την Ακρόπολη. Η ιδέα της αναβίωσης των αρχαίων προσβάσεων (οδός των Παναθηναίων, κυκλοτερής οδός γύρω απο τον Ιερό βράχο και κλιμακωτή οδός απο το Διονυσιακό Θέατρο προς τα Προπύλαια), αν και απορριφθηκε ως πρόταση προσέγγισης της Ακρόπολης λόγω του μεγάλου κόστους, των πολύχρονων ανασκαφών και ενός δισταγμού μπροστά σε μια τόσο ριζική παρέμβαση, διατηρήθηκε σαν αρχή στις εντός των μεμονομένων αρχαιολογικών χώρων

διαμορφώσεις. Η κυρίαρχη χρήση που αποδόθηκε στα διάφορα μνημεία είναι εκείνη του περιπάτου πάνω σε αρχαίες χαράξεις. Απο το Ολυμπείο ως τον Κεραμεικό, το σύνολο των μελετών θέτει ως βασικό στόχο την ανάδειξη και ανασύσταση των αρχαίων διαδρομών σε μια προσπάθεια εξοικείωσης των επισκεπτών με το μνημειακό τοπίο της περιοχής. Απο το σύνολο των μνημείων, μόνο στο Ωδειο Ηρώδου του Αττικού έχουν αποδοθεί χρήσεις πέραν του περιπάτου: φιλοξενεί πλήθος παραστάσεων κάθε καλοκαίρι στα πλαίσια του Φεστιβάλ Αθηνών. Το θέατρο του Διονύσου, παρότι προβλέπεται να έχει αποκατασταθεί πλήρως ως το 2015, δεν προβλέπεται να επαναχρησιμοποιηθεί (Θέρμου, 2009) Αξίζει η αναφορά και στην επανάχρηση του κτιρίου Weiler (παλαιό Στρατιωτικό Νοσοκομείο) του 1834 όπου στεγάζονται σήμερα οι διοικητικοί χώροι του νέου Μουσείου Ακρόπολης και το Κέντρο Μελετών Ακρόπολης.

εικόνα 2. Το γενικό σχέδιο πεζοδρόμησης του Μεγάλου Περιπάτου
πηγή: Παπαγεωργίου-Βενετάς, 2004

Ο περίπατος μπορεί να εξοικειώσει τον επισκέπτη με τον ιστορικό χώρο, ειδικά όταν επαναλαμβάνεται, διαπλέκοντας τα προσωπικά βιώματα με τις ιστορικές αναμνήσεις. Ο Homo ludens, ωστόσο, ο «παιζών άνθρωπος», προκειμένου να βιώσει το μνημειακό χώρο χρειάζεται τα κατάλληλα ερεθίσματα που θα του κεντρίσουν την εγγενή κλίση προς την εξερεύνηση. Η ευρωπαϊκή εμπειρία έχει αναδείξει τρόπους επιτυχούς ενεργοποίησης των επισκεπτών μέσα σε μνημειακούς χώρους στους οποίους δεν έχουν αποδοθεί άλλες χρήσεις πέραν του περιπάτου. Εφευρετικές διαδρομές του τύπου «ακολουθώντας την κόκκινη γραμμή», όπου μια κόκκινη

γραμμή στο έδαφος ορίζει μια ακολουθία απο τόπους στάσης και διαδρομής καλώντας του επισκέπτες να ταυτίσουν μνημεία και να ανακαλήψουν την τοπογραφία του χώρου, έχουν αποδειχθεί ιδιαίτερα επιτυχείς (Παπαγεωργίου 2004:202)

Ένα άλλο θέμα που τέθηκε στα πλαίσια του προγράμματος της Ενοποίησης ήταν εκείνο της προσβασιμότητας των επιμέρους μνημειακών χώρων αλλά και του Μεγάλου Περιπάτου σαν σύνολο. Η αρχαιολογική ζώνη της Αθήνας «υποδιαιρείται σε τουλάχιστον 57 διακεκριμένα τμήματα που συγκροτούν ένα σύνολο 18 περιφραγμένων χώρων μη προσβάσιμων από το κοινό, 20 περιφραγμένων χώρων ανοιχτών στο κοινό για κάποιο τμήμα της ημέρας και 19 χώρων μόνιμα προσβάσιμων» (ό.π.:51) Στο τμήμα του Μ. Περιπάτου οι μόνιμα προσβάσιμοι χώροι περιορίζονται στους λόφους που γειτνιάζουν μ'αυτόν (Φιλοπάππου, Πνύκας, Νυμφών, Αρείου Πάγου) ενώ οι περισσότεροι μνημειακοί χώροι είναι περιφραγμένοι και προσβάσιμοι μόνο σε καθορισμένες ώρες. Στο σύνολο των μελετών του προγράμματος γίνονται προτάσεις για απόδοση μέρους των μνημειακών χώρων στο κοινό ή τουλάχιστον για μια ελαστικότερη τοπιοτεχνική αντιμετώπιση. Στη μελέτη πεζοδρόμησης «προτείνεται η αντικατάσταση της γενικευμένης περιφραξής του αρχαιολογικού χώρου απο τη δημιουργία ανισοσταθμών που θα αποτρέπουν την προσπέλαση σ' αυτόν ή θα την επιτρέπουν σε ελεγχόμενα σημεία» (Ρωμανός, 1998:55) Επίσης, στη μελέτη του Ολυμπίου προτείνεται η ελεύθερη πρόσβαση στον φυλασσόμενο – πλην του Ολυμπίου – αρχαιολογικό χώρο και η αντικατάσταση των κικλιδωμάτων με προστατευτική τάφρο για καλύτερη οπτική επαφή με τις αρχαιότητες ενώ σε εκείνη της νότιας κλυτίος της Ακρόπολης προτείνεται η χάραξη ενός διαγώνιου πεζόδρομου που θα οδηγούσε απο τη θέση Μακρυγιάννη στο Ηρώδειο μέσω μερικής μετατόπισης της περιφραξής προς τα βόρεια. Οι προτάσεις αυτές δεν έχουν υλοποιηθεί μέχρι στιγμής. Οι μοναδικές διαμορφώσεις προς την εν λόγω κατεύθυνση είναι η διχοτόμηση του Περιπάτου λίγο πριν την πλατεία Ηρωδείου με τη βορειότερη πορεία να βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με τα αρχαία (αλλά και πάλι έξω απο την περιφραξή) και η δημιουργία της νέας εισόδου προς το χώρο του Διονυσιακού Θεάτρου απο τη γωνία των οδών Διον. Αρεοπαγήτου και Θρασύλλου.

Αξίζει να αναφερθεί ότι στο χώρο της πλατείας του Ηρωδείου και ανατολικότερα, οι διαμορφώσεις ανάδειξης δύο σημαντικών μνημείων δεν έχουν υλοποιηθεί με αποτέλεσμα η οικία Πρόκλου να βρίσκεται καλυμμένη με χώμα μέχρι μια μελλοντική ανασκαφή και το συγκρότημα των ρωμαϊκών κατοικιών δυτικότερα, να παραμένει περιφραγμένο και απροσπέλαστο (σε αυτό έχει συντελέσει και η καθυστέρηση της απαλλοτρίωσης των γειτονικών κτισμάτων που θα επέτρεπε μια πληρέστερη ανασκαφική έρευνα). Αντίθετα ο μνημειακός χώρος του Ιερού της Νύμφης απέναντι, παρότι διαμορφωμένος και άμεσα προσβάσιμος απο τον πεζόδρομο παραμένει εγκαταλελειμμένος και σε αχρησία πράγματα που αποδίδεται απο τον Παπαγεωργίου στην «έλλειψη καθοδήγησης και προσανατολισμού των επισκεπτών» (ό.π.:138)

Αναφορικά με τη σύνδεση του Μεγάλου Περιπάτου με την ευρύτερη περιοχή, η μελέτη του Ολυμπίου περιέχει μια σειρά απο ενδιαφέρουσες προτάσεις απο τις οποίες καμία δεν έχει υλοποιηθεί. Συγκεκριμένα προτείνεται η ενοποίηση του Ολυμπίου με το λόφο του Αρδηττού μέσω της καταβύθισης τμήματος της Λεωφόρου Αρδηττού, η ενοποίηση του Ολυμπίου με το Ζάππειο και τον Εθνικό Κήπο μέσω πεζοδρόμησης της Λεωφόρου Βασιλίσσης Όλγας και η ενοποίηση του Ολυμπίου με το χώρο της Ακρόπολης μέσω καταβύθισης τμήματος της Λεωφόρου Αμαλίας ή μέσω υπόγειας διάβασης πεζών. Οι υπογειοποιήσεις δεν πραγματοποιήθηκαν λόγω έλλειψης πόρων αλλά και της πιθανολογούμενης ύπαρξης σημαντικών αρχαιοτήτων στην περιοχή. Η πεζοδρόμηση της Βασιλίσσης Όλγας πρόκειται να αποτελέσει άμεση πρωτεραιότητα τα επόμενα χρόνια (Λιάλιος, 2010) και ενώ έχουν γίνει θετικά βήματα όπως η διέλευση του τραμ και η εκτροπή των γραμμών του τρόλλεϋ απο την Αθανασίου Διάκου, τα τουριστικά λεωφορεία συνεχίζουν να καταλαμβάνουν μόνιμα ένα τμήμα της. Η προσπέλαση του Περιπάτου απο τα ανατολικά

προσικρούει στο ισχυρό κυκλοφοριακό φράγμα της Λεωφόρου Αμαλίας, ενώ στην περίπτωση που επιχειρηθεί η επέκτασή του ως την Ακαδημία Πλάτωνος θα πρέπει να αντιμετωπιστεί και το εξίσου ισχυρό φράγμα της Πειραιώς. Τόσο απο την πλευρά του Ολυμπίου όσο και απο την πλευρά του Κεραμεικού, η μη υλοποίηση των προτεινόμενων παρεμβάσεων έχει προκαλέσει δυσκολίες τόσο στην προσπέλαση όσο και στην σηματοδότηση της εισόδου στον Περίπατο. Η Πύλη του Αδριανού, για παράδειγμα, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τη σηματοδότηση της μετάβασης απο την πόλη στο χώρο του αρχαιολογικού πάρκου αφού αποτελεί μια φυσική αναπαράσταση ενός νοητού ορίου (Θέμου 1999, Alexander 1977) Οι αδιαμόρφωτοι χώροι στην είσοδο του Περιπάτου απο την πλευρά του Κεραμεικού προκαλούν ακόμη μεγαλύτερη σύγχυση καθώς τα όρια ανάμεσα στο αστικό και το μνημειακό είναι ακόμη ρευστά. Η διαμόρφωση του Πάρκου Κεραμεικού στο χώρο της πρώην Κορεάτικης Αγοράς και η πεζοδρόμηση της Ερμού ως την Πειραιώς αποτελούν θετικά βήματα. Η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων του Κεραμεικού και της Αγοράς «στη στάθμη των αρχαίων» μέσω της απομάκρυνσης των εγκαταστάσεων του ΗΣΑΠ, ωστόσο, κρίνεται απαραίτητη και προς αυτή την κατεύθυνση.

Το ζήτημα της διαμόρφωσης ενός δικτύου πεζοδρόμων και κοινόχρηστων χώρων αποτέλεσε το σημαντικότερο στοιχείο του προγράμματος της Ενοποίησης και ο τομέας πάνω στον οποίο πραγματοποιήθηκαν οι περισσότερες παρεμβάσεις. Ο Μεγάλος Περίπατος είναι «κατ' αρχήν ένας άξων πεζή πρόσβασης προς την Ακρόπολη, τον Άρειο Πάγο, την Πνύκα και το Λόφο του Μουσείου» (Παπαγεωργίου, 2004:118) Τη σημαντικότερη παρέμβαση αποτελεί αυτή καθαυτή η πεζοδρόμηση των οδών Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Αποστόλου Παύλου. Στην πορεία του Μεγάλου Περιπάτου διαμορφώθηκε επίσης μια σειρά απο μικρές πλατείες και πλατώματα που λειτουργούν σαν πόλοι συγκέντρωσης των επισκεπτών. Το μικρό τους μέγεθος λειτουργεί μάλλον θετικά αφού όπως έχει παρατηρηθεί, σε πλατείες μεγάλου μεγέθους όπου δεν μπορείς να διακρίνεις φυσιογνωμίες ή να ακούσεις συζητήσεις, η παραμονή δεν είναι ευχάριστη με αποτέλεσμα να ερειμώνουν (Alexander, 1977)

Πιο συγκεκριμένα, στη συμβολή των οδών Μακρυγιάννη και Διον. Αρεοπαγίτου και δυτικότερα, δημιουργείται ένας διευρυμένος χώρος (Πλατεία Μουσείου) που περιλαμβάνει την είσοδο του Νέου Μουσείου Ακρόπολης, την είσοδο του Αρχαιολογικού χώρου του Θεάτρου Διονύσου και το απαλλοτριωμένο μέτωπο του Ο.Τ. μεταξύ των οδών Θρασύλλου και Βύρωνος με ένα Κέντρο Ενημέρωσης και μικρό προκήπιο με τον ανδριάντα του στρατηγού Μακρυγιάννη. Στην είσοδο του Ηρωδείου δημιουργείται μια δεύτερη πλατεία (Πλατεία Ηρωδείου) σε μια προσπάθεια ενοποίησης μιας σειράς μνημείων όπως η Οικία Πρόκλου, του Ιερού της Νύμφης και οι Ρωμαϊκές Οικίες με το χώρο του Ελαιώνα δυτικότερα. Στα πλαίσια της προσπάθειας αυτής, προτάθηκε μια σειρά απαλλοτριώσεων όπως εκείνη του γωνιακού οικοπέδου των οδών Διον. Αρεοπαγίτου και Ερεχθείου με το κτίριο των προσκόπων για να επεκταθεί η αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή αυτή καθώς και του κτιρίου της Εφορίας Εναλίων Αρχαιοτήτων και του διπλανού κτιρίου επί της οδού Ερεχθείου. Μέχρι στιγμής δεν έχει γίνει καμία κατεδάφιση ενώ κρίθηκε προτιμότερο τα αρχαία να καλυφθούν μέχρι μια μελλοντική ανασκαφή. Ο τριγωνικός χώρος μεταξύ Ροβέρου Γιάλλη και Διον. Αρεοπαγίτου (όπου βρισκόταν η οικία Παρθένη) διαμορφώθηκε με μονοπάτια και καθιστικά για την υποδοχή και τις κινήσεις των επισκεπτών απο το Διόνυσο προς το Ηρώδειο, την Ακρόπολη, το Λουμπαδιάρη και τον περιφερειακό του Φιλοπάππου.

Στο τμήμα της Αποστόλου Παύλου, ο χώρος που βρίσκεται απέναντι απο την οδό Ηρακλειδών αποτελεί το μεγαλύτερο και πιο αξιολογικό πλάτωμα του Μεγάλου Περιπάτου με πανοραμική θέα ολόκληρου του μνημειακού συνόλου. Η μελέτη προέβλεπε διαμόρφωση του χώρου σε δύο στάθμες με το νοτιοανατολικό τμήμα της πλατείας να υποβαθμίζεται υψομετρικά και να διαμορφώνεται σε σκιασμένο καθιστικό με θέα στην αρχαία πόλη ενώ η πορεία του Περιπάτου συνεχίζεται στο ανώτερο-βορειοδυτικό τμήμα της πλατείας. Το ΚΑΣ δεν ενέκρινε τη διάταξη αυτή και η παρέμβαση δεν πραγματοποιήθηκε. Αδιαμόρφωτος έμεινε

και ο χώρος όπου καταλήγει ο πεζόδρομος της Απ. Παύλου που σύμφωνα με τη μελέτη θα συνέχιζε πάνω από τις γραμμές του τρένου και με βαθμιδωτά πλατώματα θα κατέληγε στην πεζοδρομημένη οδό Ερμού αποτελώντας εξώστη παρατήρησης προς τον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού. Επίσης, ο χώρος που βρίσκεται βορείως των γραμμών του τρένου και θα ενοποιούσε τα μνημειακά σύνολα του Κεραμεικού και της Αρχαίας Αγοράς αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα σημαντικά μνημεία της αρχαίας Αθήνας (τμήμα της πομπής των Παναθηναίων και των Ελευσινίων), καταλαμβάνεται ακόμα από τις εγκαταστάσεις του αμαξοστασίου του ΗΣΑΠ. Η μελέτη, μάλιστα, πρότεινε τη μετατόπιση και του κτιρίου του σταθμού του ΗΣΑΠ δυτικότερα ώστε οι παραπάνω χώροι να ενωθούν μέσω μιας πλατιάς λωρίδας γής στη στάθμη των αρχαίων. Το μοναδικό διαμορφωμένο πλάτωμα στην περιοχή είναι εκείνο πάνω από τις γραμμές του τρένου, στο χώρο κατάληξης του καμπύλου τμήματος της Απ. Παύλου ενώ αξιολογία είναι και η διαμόρφωση του δυτικού (απερίφρακτου) τμήματος του πάρκου του Θησείου νοτιότερα.

Η κύρια χρήση που αποδόθηκε στις οδούς Διον. Αρεοπαγήτου και Απ. Παύλου είναι εκείνη του περιπάτου. Μονάχα στα άκρα της διαδρομής έχουν αναπτυχθεί δραστηριότητες υπαίθριας εστίασης: από την Πύλη του Αδριανού μέχρι τη γωνία της λεγόμενης «οικίας Μακρυγιάννη» πιο ήπια ενώ στην Πλατεία Ηρακλειδών και του γύρω δρόμους πιο έντονα. Επίσης, μια σειρά εκθέσεων από το Eco Festival και τον «περίπατο με τη γλυπτική» ως την έκθεση του ΕΜΣΤ «ο Μεγάλος Περίπατος» έχουν φιλοξενηθεί στις παραπάνω πεζοδρομημένες οδούς (www.astynet.gr) Ενώ όπως φάνηκε παραπάνω βασικός στόχος του προγράμματος της Ενοποίησης είναι η δημιουργία ενός υπερτοπικού πόλου αναψυχής, εντύπωση προκαλεί η αντίθεση των μελετητών (μελέτη ανάδειξης νότιας κλιτύς Ακρόπολης) στην ανάδειξη της Διον. Αρεοπαγήτου σε «κυρίαρχο άξονα περιπάτου και αναψυχής» επειδή όπως υποστηρίζεται οποιοδήποτε παρέμβαση προς την κατεύθυνση αυτή (τράμ, καφενεία) διασπά την ενότητα του μνημειακού συνόλου και αλλοιώνει τη μορφή του περιβάλλοντος (Καλαντίδης, 1998:44) Μέχρι στιγμής, μέσω της αναστολής περαιτέρω παρεμβάσεων και της περιφρούρησης της περιοχής, γίνεται προσπάθεια να μην παραβιαστεί το «άβατο» του αρχαιολογικού χώρου.

Γενικά ο Περίπατος δεν στερείται ζωής, κατά τη διάρκεια της ημέρας τουλάχιστον. Το μοναδικό σημείο που μπορεί να θεωρηθεί ως εν δυνάμει θύλακας απονέκρωσης είναι το τμήμα της Απ. Παύλου από το Διόνυσο ως την οδό Αιγινήτου. Η λειτουργική του απομόνωση και η αίσθηση τομής που προκαλεί στο φυσικό ανάγλυφο, με την απότομη απόληξη του λόφου της Πνύκας από τη μια και την ερημική «κοιλιάδα της Μελίτης» από την άλλη, δημιουργούν ένα αίσθημα απομόνωσης που μπορεί να αποθήσει μέρος των επισκεπτών στα συγκεκριμένα 250 μέτρα του Περιπάτου αφού σύμφωνα με τον Alexander (1977) κάθε χώρος που βρίσκεται πάνω από 45 μέτρα από έναν θύλακα δραστηριοτήτων γίνεται δυσάρεστος και απωθητικός. Ένα άλλο ζήτημα που πρόκειται να επιρρεάσει το αίσθημα της ασφάλειας και τη βιωσιμότητα του χώρου όλες τις ώρες είναι εκείνο της διέλευσης μέσου μαζικής μεταφοράς (Θέμου, 1999) Σύμφωνα με τη μελέτη πεζοδρόμησης «η απόφαση για τη διέλευση μαζικού μέσου συγκοινωνίας θεωρείται ειλημμένη, και το μόνο που παραμένει ανοικτό, προς διερεύνηση, είναι το είδος του» (Ρωμανός, 1998:49) Έτσι προτείνεται να διέρχεται ελαφρού τύπου λεωφορείο στην αρχή και τράμ αργότερα που ακολουθώντας κυκλική τροχιά γύρω από το κέντρο της Αθήνας θα διέρχεται από τις Διον. Αρεοπαγήτου και Απ. Παύλου. Οι αρχαιολόγοι αντιδρώντας στην παραπάνω πρόταση προτείνουν μόνιπα ή μικρά ηλεκτρικά λεωφορεία αντί του τράμ. Τέλος στη μελέτη ανάδειξης της νότιας κλιτύς της Ακρόπολης προτείνεται μια εναλλακτική διαδρομή: Λεωφόρος Αμαλίας, Διον.Αρεοπαγήτου (τμήμα), Μακρυγιάννη (τμήμα) και Ρ. Γιάλλι με τέρμα (και αφετηρία ταυτόχρονα) το χώρο στάθμευσης στο Διόνυσο.

εικόνες 3,4. Κάτοψη του ανατολικού τμήματος του Μεγάλου Περιπάτου/τμήματα Α,Β (περιοχή οδού Διονυσίου Αρεοπαγίτου), πηγή: Παπαγεωργίου-Βενετάς, 2004.

εικόνες 5,6. Κάτοψη του δυτικού τμήματος του Μεγάλου Περιπάτου/ τμήματα Γ,Δ (περιοχή οδού Αποστόλου Παύλου), πηγή: Παπαγεωργίου-Βενετάς, 2004.

4. ANTI ΕΠΙΛΟΓΟΥ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η υλοποίηση του προγράμματος της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη. Ουσιαστικά έχουν υλοποιηθεί κυρίως τα έργα της πεζοδρόμησης ενώ εκείνα της ουσιαστικής ενοποίησης παραμένουν προτάσεις στις διάφορες μελέτες. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτέλεσαν μοναδική ευκαιρία για μια συστηματική υλοποίηση τέτοιων παρεμβάσεων. Τα στενά χρονικά όρια όμως επέτρεψαν κυρίως παρεμβάσεις βελτίωσης της αισθητικής εικόνας της πόλης ενώ ό,τι δεν υλοποιήθηκε στα πλαίσια αυτά κινδυνεύει να μην πραγματοποιηθεί ή να μην είναι της επιδιωκόμενης ποιότητας (Σταματίου, 2003) Τα προβλήματα της διαφοροποίησης του αρχικού σχεδιασμού, των «εκπτώσεων» του αρχικού οράματος, ακόμα και της μη υλοποίησής του, είναι γνωστά στην Ελλάδα. Εκείνο που διαπιστώνει κανείς στις παρεμβάσεις των τελευταίων δεκαετιών είναι μια τάση για προβολή του τόπου (place marketing) στο διεθνές στερέωμα μέσω της διαφήμισης της ιδιαιτερότητάς του. Σε αυτό το παιχνίδι της πολεο-διαφήμισης η Αθήνα παίζει με το «δυνατότερο χαρτί» της: τον πολιτισμό. Προβάλλει την ιστορική της παράδοση διεκδικώντας την ορατότητά της ανάμεσα στις μητροπόλεις του κόσμου.

Τέτοιες σχεδιαστικές πρακτικές σχετίζονται άμεσα με τις πολιτικές, παραγωγικές και κοινωνικές αλλαγές που παρατηρούνται από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και υπονοούνται με τον όρο παγκοσμιοποίηση. Η παγκοσμιοποίηση είναι ένας «δυτικός» τρόπος θεώρησης του κόσμου «που ενσωματώνει συγκεκριμένες πολιτικές και κοινωνικές πρακτικές και τόπους, ενώ αποκλείει άλλες» (Βαΐτου, 2004:14) Έτσι, ο μνημειακός πλούτος της Αθήνας, η τοπική της ιδιαιτερότητα, πρέπει να αναδειχθεί μέσα από αυτό το «δυτικό» φίλτρο. Η Αιρόπολη, ένα από τα σημαντικότερα μνημεία του κόσμου, σίγουρα ανήκει στους τόπους που είτε ως Ιδέα είτε ως τοπίο προσφέρεται για «κατανάλωση» στα διεθνή αγορά. Και πρέπει να προσφερθεί έτσι όπως ζητείται από τη Δύση: σαν «τόπος υπέροχων ερειπίων», μακριά από τη σύγχρονη πόλη και τα επιτεύγματά της. Ίσως εκεί οφείλεται ο δισταγμός μπροστά σε ριζικότερες παρεμβάσεις που θα ενοποιούσαν ουσιαστικά το μνημειακό σύνολο με τον αστικό ιστό.

Η διαφορετική οπτική των πολεοδομών και των αρχαιολόγων εμφανίζεται με δύο αντιφατικές κατευθύνσεις στους στόχους του προγράμματος. Από τη μια ο Περίπατος προωθείται σαν «υπερτοπικός πόλος αναψυχής» και από την άλλη σαν «γαλήνιος τόπος περιπάτου και περισυλλογής». Σύμφωνα με τον Μπίρη καμιά νέα κατασκευή δεν μπορεί να προσαρμοστεί στον αρχαιολογικό χώρο. Αντίθετα, κάθε τέτοια προσπάθεια θα έχει σαν αποτέλεσμα την μετατροπή του σε «κοινότατο δημόσιο χώρο» (αναφορά στο Καλαντίδης, 1998) Ένας τέτοιος χώρος, όμως, δεν υπονοείται με τον όρο «πόλος αναψυχής»; Μπορεί να λειτουργήσει σαν υπερτοπικός πόλος όταν, όπως υποστηρίζει ο Παπαγεωργίου (2004), η περιήγηση μέσα στο φυσικό περιβάλλον είναι στοιχείο ξένο προς την ελληνική νοοτροπία; Ίσως η απάντηση να βρίσκεται στα λόγια του Swyngedouw: στην εποχή της παγκοσμιοποίησης «η πόλωση μεταξύ παγκόσμιου και τοπικού, εξαφανίζει τη σημασία όλων των ενδιάμεσων γεωγραφικών κλιμάκων» (αναφορά στο Βαΐτου, 2004:14) Μήπως τελικά η «βεβήλωση» του χώρου από κέντρα αναψυχής και παρόμοιες δραστηριότητες και η περιφράξη των μνημείων είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος (εκείνου της εμπορευματοποίησης);

Το μόνο σίγουρο είναι πως στη εξέταση των πολεοδομικών φαινομένων τα ζεύγματα παραπλανούν. Η πεζοδρόμηση των οδών Διονυσίου Αρεοπαγήτου και Αποστόλου Παύλου σίγουρα οφέλησε περιβαλλοντικά την περιοχή και δημιούργησε έναν χώρο περιπάτου μέσα σε φυσικό τοπίο στην καρδιά της Αθήνας. Στο σχεδιασμό και την υλοποίηση παρόμοιων παρεμβάσεων θα επισημαίναμε δύο στοιχεία. Πρώτον, την ύπαρξη ενός ξεκάθαρα και έντιμου οράματος που – στα μέτρα του δυνατού – δεν θα επιδέχεται αναγκαστικών «εκπτώσεων» παρά ωρίμανσης και ανάλογης ποιότητας εναλλακτικών προτάσεων. Δεύτερον, μια επιστροφή στις παραδοσιακές αρχές της πολεοδομίας που πέρα από τα οικονομικά και περιβαλλοντικά θα αντιμετωπίζει επί ίσοις όροις και τα κοινωνικά προβλήματα.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αγγελίδης Μ. (2000), Χωροταξικός σχεδιασμός και βιώσιμη ανάπτυξη, Συμμετρία, Αθήνα.
- Alexander Ch. (1977), A Pattern Language, Oxford University Press, New York.
- Βαΐου, Ντ. κ.ά. (2004), 'Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης;', Γεωγραφίες, τ.7, Εξάντας, Αθήνα, σσ. 13-25.
- Γαλάνη, Ντ. 1999 Πεζοδρομηση Δ. Αρεοπαγίτου-Απ. Παύλου, Αρχαιολογία&Τέχνες, τ.70, Μάρτιος 1999, σσ. 75-81.
- Foucault M. (1984), Ομιλίες και Γραπτά. Περί αλλωπτινών χώρων, AMC, τ.5, Οκτώμβριος 1984, σσ. 46-9 (διαθέσιμο στο <http://www.thessalonikibiennale.gr/biennale1>)
- Ζήβας Δ. (1997), Τα μνημεία και η πόλη, Libro, Αθήνα.
- Θέμου Μ. (1999), Παρακμή και αναβίωση των κέντρων των πόλεων – Το έργο “Ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων” ως επέμβαση ανασυγκρότησης του ιστορικού κέντρου της Αθήνας, Τομέας Πολεοδομίας Χωροταξίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ, αδημοσίευτη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία.
- Θέρμου Μ. (2009) “Αναστηλώνεται το θέατρο του Διονύσου”, εφημερίδα το Βήμα, 26 Νοεμβρίου 2009.
- Καλαντίδης Γ. (1998), Η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων, Ά μέρος, ΣΑΔΑΣ, τ.11, Σεπτέμβριος-Οκτώμβριος 1998, σσ.36-53.
- Καρύδης Δ. (2006) Τα Επτά Βιβλία της Πολεοδομίας, Παπασωτηρίου, Αθήνα.
- Κατρή Β. (1985), Οι ιστορικές πόλεις και η αποικατάστασή τους απ’τη σκοπιά της θεωρίας των συστημάτων, διδακτορική διατριβή, Ινστιτούτο Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Μεξικού.
- Καυτατζόγλου Ρ. (2001), Στη σκιά του ιερού βράχου. Τόπος και Μνήμη στα Αναφιώτικα, ΕΚΚΕ-Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Κωτσάκη Α. (2004), (επιμέλεια) Διάλογοι αρχιτεκτονικής μνήμης, ΣΑΔΑΣ, τ.45, Μάιος-Ιούνιος 2004, σσ.35-86.
- Λάββας Γ. (2004), Η αρχιτεκτονική κληρονομιά ως πανανθρώπινη αξία, ΣΑΔΑΣ, τ.47, Σεπτέμβριος-Οκτώμβριος 2004, σσ. 50-51.
- Λεοντίδου Α. (1996), Απο την πολεοδομία στην πολεο-διαφήμιση: Όραμα για την Αθήνα στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης Ευρώπης στο Ένα όραμα για την Αθήνα, ΤΕΕ, Αθήνα, σσ. 54-9.
- Λιάλιος Γ. (2010), “Αναπλάσεις σε κέντρο, Γουδι και Κυψέλη”, εφημερίδα Καθημερινή, 10 Ιανουαρίου 2010.
- Παναγιωτοπούλου Μ. (1996), Η ιστορική πολιτιστική δομή της πόλης της Αθήνας εν δυνάμει παράγοντας για τη μετάπλάσή της στο Ένα όραμα για την Αθήνα, ΤΕΕ, Αθήνα, σσ. 103-7
- Παπαγεωργίου-Βενετάς Αλ. (1994), Το Πολιτιστικό Πάρκο της Αθήνας στο Αθήνα. Δοκιμές και Θεωρήσεις, Οδυσσέας, 1996, Αθήνα.
- Παπαγεωργίου-Βενετάς Αλ. (2004), Ο Αθηναϊκός Περίπατος και το ιστορικό τοπίο των Αθηνών, Καπόν, Αθήνα.
- Παπούλιας Χ. (1999), Υπερτόπος. Δύο αρχιτεκτονικές μελέτες, futura, Αθήνα.
- Rossi A. (1991), Η αρχιτεκτονική της πόλης, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Ρωμανός Α. (1998), Η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων, Β μέρος, ΣΑΔΑΣ, τ.12, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1998, σσ. 33-57.
- Σταματίου Ε. (2003), Επιδιώξεις αισθητικής αναβάθμισης του αστικού χώρου. Πολιτική παρεμβάσεων. Τάσεις και εφαρμογές στην Αθήνα και στην περιφέρεια στο Η αισθητική των πόλεων και η πολιτική των παρεμβάσεων, ΕΑΧΑ Α.Ε., Αθήνα.

- Σταυρίδης Σ. (1998), Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: Στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό, ΟΥΤΟΠΙΑ, τ.31, σσ. 51-66.
- Σταυρίδης Σ. (1999α), Προς μια ανθρωπολογία του κατωφλίου, ΟΥΤΟΠΙΑ, τ.33, σσ. 107-121.
- Σταυρίδης Σ. (1999β), Μπρεχτική αποστασιοποίηση και ετερότητα. Οι μετέωροι τόποι των κατωφλίων, Σύγχρονα Θέματα, τ.71-72, σσ. 94-8.
- Στεφάνου Ι. (1999), Περιγραφή της εικόνας της πόλης, ΕΜΠ, Αθήνα.
- Φιλιππίδης Δ. (1984), Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, Μέλισσα, Αθήνα.
- www.astynet.gr